

ARBANAS, Nevenka, grafičarka (Batina, 8. VI. 1950). Diplomirala na Akademiji u Zagrebu 1975, gdje je završila i postdiplomski studij 1977 (A. Kinert). Usavršavala se u ateljeu S. W. Haytera u Parizu (1986), na Akademiji u Pragu 1989 (Ladislav Čepelak). Profesorica je na Školi primijenjene umjetnosti i dizajna u Zagrebu od 1993. Njezina se grafika odlikuje sintetičkim pristupom grafičkoj i slikarskoj vještini. Izgradila je osebujan grafički izraz u kojemu njeguje i monokromnu ekspresiju i kolorističku igru (*Kazalište V*, 1989; *Vatra*, 1992; *Prozor*, 1992). Objavila nekoliko grafičkih mapa u nakladi Zbirke Biškupić (*Kristali*, 1988; *Kurenti*, 1990). Samostalno je izlagala u Zagrebu (1971, 1975, 1977, 1980, 1983, 1990, 1993), Križevcima (1976), Šibeniku (1985) i Pragu (1989).

LIT.: I. Šimat Banov, Nevenka Arbanas (katalog), Zagreb 1989. — N. Beroš, Arbanas Nevenka (katalog), Zagreb 1993. Z. Kć.

ARBUSIJANIĆ, Nikola, graditelj, djeluje u Zadru od 1399. do 1425. God. 1400. radi ormara za sakristiju dominikanske crkve u Zadru i kuće za posadu u tvrđavi Sv. Mihovila na Ugljanu. Izrezbareni drveni svod u crkvi Sv. Stjepana u Zadru (danas Sv. Šime) dovršava 1403. a 1410. pojačava utvrde grada Nina. God. 1414. radi u crkvi Sv. Katarine, a 1418. popravljiva zvonik crkve Sv. Marije Velike u Zadru. S graditeljem Vidulom postavlja temelje novoga zvonika za istu crkvu (1425).

LIT.: C. Fisković, Zadarski sredovječni majstori, Split 1959, str. 150–151. — N. Klaić i I. Petricoli, Zadar u srednjem vijeku do god. 1409, Zadar 1976, str. 513–514. I. Pet.

ARCA, Niccolò d'Antonio dell' → NICCOLO DELL'ARCA

ARCONATI, Jerolim (Jeronimus Archanat ili Rakanath von Milano), tal. graditelj (XVI. st.). God. 1573. postavljen je glavnim građevnim savjetnikom na slavonskoj i hrv. granici, 1574. popravljao je porušene zidine Medvedgrada, radio u Koprivnici i Križevcima, te je uz svoje izvještaje priložio planove tamošnjih utvrda. *Giovanni* (sin?) spominje se u vezi s radovima na utvrdi u Čakovcu.

LIT.: I. Kukuljević, Događaji Medvedgrada, Zagreb 1854, str. 71. — A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju, Zagreb 1956, str. 28. — M. Kruhek, Tvrđava u Koprivnici — povijesni i tipološki razvoj, u knjizi: Koprivnica — grad i spomenici, Zagreb 1986, str. 31. R.

ARGYRUNTUM → STARIGRAD

ARHANIĆ, Zlatko, slikar (Zagreb, 3. II. 1935 — Toronto, 3. VI. 1979). Gimnaziju završio u Zagrebu; od 1960. živi u Kanadi. God. 1965. diplomirao na Ontario College of Art. Slikao portrete, mrtve prirode i krajolike naglašena lirskog ugođaja. Samostalno izlagao u Torontu. R.

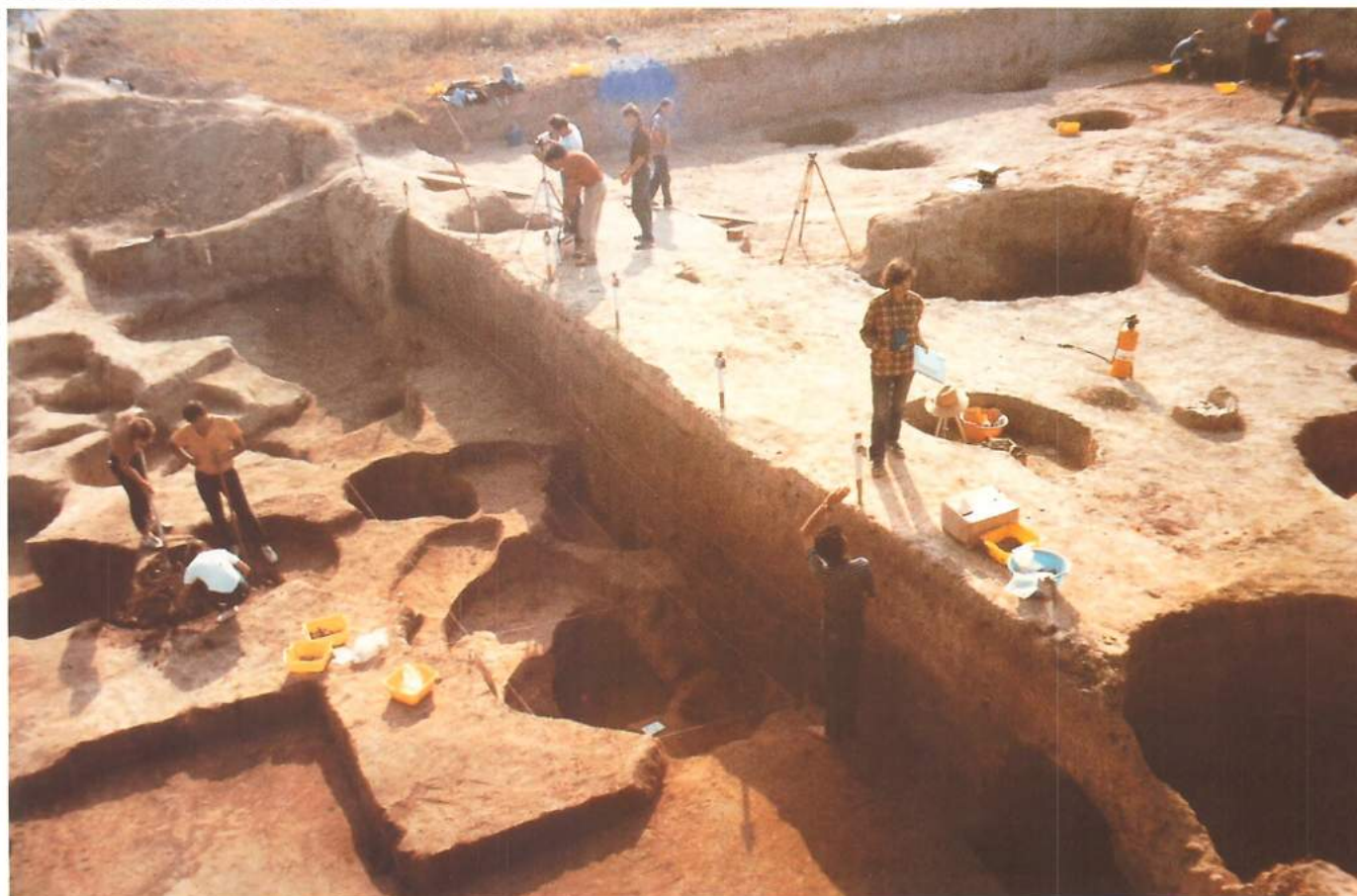
ARHEOLOGIJA, znanost koja na temelju prežitaka proučava prošle civilizacije. Znanstvene temelje arheologije postavio je J. J. Winckelmann. A. se dijeli po epohama od prapovijesti preko antike do ranoga sr. vijeka. Najvažnija metoda u arheologiji su istraživanja. Osim iskapanjima, a. se služi i nizom drugih metoda, od kojih su neke arheol. a neke preuzete iz drugih znanosti. Od arheol. metoda posebno valja spomenuti komparativnu i tipološku. Metode preuzete iz tehničkih znanosti (radiokarbonska, termoluminiscencija, dendrokronologija i dr.) uglavnom služe kronološkom određivanju arheol. ostataka. Iz klasične arheologije razvile su se prapovijesna i ranosrednjovjekovna. Zasluga prapov. arheologije je razvitak minucioznih iskapanja (vertikalna i horizontalna stratigrafija). Osim istraživanja na kopnu, u zadnjih pola stoljeća razvila se podvodna a. te zračna a. (interpretacija zračnih snimaka). Uglavnom samo a. obrađuje razvitak likovnih umjetnosti starijih kultura (tzv. winckelmannska a.).

Arheol. ostatke na području Hrvatske navodi već u X. st. Konstantin Porfirogenet, bizantski car i pisac, u djelu »De administrando imperio«, opisujući dijelove I obale Jadrana koji su pripadali biz. temi. Toma Arhiđakon u XIII. st. često govori o ostacima Salone i Dioklecijanove palače.

Novi pogledi i interes za antičke arheol. spomenike javljaju se u XV. st. Jedan od nositelja takvih pogleda jest Ciriaco Anconitanus koji 1436. posjećuje i neke hrv. zemlje, proučava spomenike i objavljuje natpise (»Epigrammata reperta per Illyricum«). M. Marulić, otac hrv. književnosti, proučava također prošlost i prepisuje salonitanske natpise (»In epigrammata«). U Marulićevu krugu djeluju još D. Papalić, F. Natali i dr. V. Pribojević 1525. drži u Hvaru čuveni govor u kojemu veliča rodni kraj i zalaže se za panslavističku ideju.

Hrv. povjesničar I. Lucić (»De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex«), koristi se u XVII. st. arheol. nalazima i natpisima. U svom radu »Memorie

ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE VUČEDOL

ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA U HRVATSKOJ

storiche di Tragurio, ora detto Trau» pridodaje »Inscriptiones dalmaticae« koji još uvijek imaju znatnu vrijednost. Čitav niz povjesničara XVII. st. pridonosi razvitku i proširenju poznavanja prošlosti raznih obalnih područja Hrvatske (Š. Ljubavac, V. de Ponte, A. Matijašević-Caramaneo, J. Salečić, N. Michieli Vitturi i dr.).

U XVIII. st. F. Riceputi je zamislio monumentalno djelo »Illyricum sacrum«. Rad je nastavio i objavio D. Farlati, a dovršio J. Coleti (posljednji 8. svezak). Vrijednih opisa spomenika ostavili su i putopisci po Dalmaciji, među kojima valja osobito istaknuti A. Fortisa. Kritiku njegova djela, vrlo značajnu zbog metode i podataka, dao je I. Lovrić. Naše spomenike opisuju i drugi putopisci, osobito Dioklecijanovu palaču (J. Spon i G. Wheler). U istom stoljeću numizmatikom se bavi A. Bandur, a R. Bošković u nekoliko rasprava dotiče se drugih arheol. problema. A. B. Krčelić i A. Blašković izradili su kronologiju rim. vlasti u Hrvatskoj. Svoja proučava-

nja Dioklecijanove palače objavljuje arhitekt R. Adam u svojem monumentalnom djelu »Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia«.

Prvi hrv. arheolog, poznat i izvan domovine, jest M. P. Katančić koji 1782. objavljuje »Dissertatio de columna milliaria«. Oko sred. XVIII. st. osnivaju se prvi arheol. muzeji (Nadbiskupski muzej u Splitu i zbirka A. Danielija u Zadru), a već su i prije postojale priv. kolekcije poput one D. Papalića i M. Marulića.

Prva znanstvena iskopavanja vodi u Saloni poč. XIX. st. I. L. Garanjin, ali osnivanjem Arheološkoga muzeja u Splitu 1820. i prvim istraživanjima ravnatelja C. Lanze povećava se zanimanje javnosti za arheologiju. Od 1878. Arheološki muzej u Splitu izdaje glasilo »Buletino di archeologia e storia dalmata« (danas »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«). U Zadru Arheološki muzej djeluje od 1832. Prvi smještaj Muzej dobiva

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZADRU

tek 1893. u Sv. Donatu (tu ostaje sve do 1945). U Zagrebu je Narodni muzej osn. 1846; u njegovu sastavu djeluje Arheološki odjel iz kojega se razvija Arheološki muzej. God. 1879. počinje izlaziti stalno glasilo »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva« (od 1958. »Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu«). Oko 1860. osniva se važna arheološka zbirka Franjevačkoga samostana u Sinju (poslije otkrića fragmenta statue Herakla u Čitluku). Ustanova Hrvatskoga starinarskoga društva, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Kninu (poslije preseljen u Split) izdaje časopis »Starohrvatska prosvjeta«. Katedra za arheologiju osn. je u Zagrebu 1896, a prvi je profesor *J. Brunšmid*, jedan od najzaslužnijih hrv. arheologa. Arheološki muzej Istre osn. je 1902. u Puli. Osim spomenutih muzeja, arheol. zbirke u sastavu kompleksnih muzeja postoje još u Cavtatu, Dubrovniku, Šibeniku, Rijeci, Varaždinu, Slavonskom Brodu, Vinkovcima, Osijeku i Vukovaru. Od istaknutih istraživača u našim krajevima tijekom XIX. st. djeluju u Saloni *F. Carrara*, a u Puli *P. Kandler*. Organizirana djelatnost istraživanja i zaštite u Hrvatskoj odvija se preko »Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst-und historischen Denkmäler« u Beču. Osobito je važan događaj osnivanje JAZU u Zagrebu (danas HAZU). Istraživanja u Dalmaciji intenziviraju se od 1883. dolaskom *F.*

ARHEOLOŠKI MUZEJ PULA

MUZEJ HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA U SPLITU

Bulića za ravnatelja Arheološkoga muzeja u Splitu. Osim u Saloni, istraživanja se provode i u Čitluku kraj Sinja, Ivoševcima kraj Kistanja, Ninu, Zadru i dr. U kontinentalnom dijelu Hrvatske važne arheol. radove poduzima *Š. Ljubić*, prvi ravnatelj zagrebačkoga Narodnoga muzeja. Pri kraju XIX. st. počinju istraživanja starohrv. spomenika. Najvažnija istraživanja vode se u okolici Knina i u dalm. zaleđu te u Solinu i Kaštelanskoj polju, a organiziraju ih *F. Bulić*, *F. Radić*, *L. Marun*, *L. Jelić*, *Š. Ljubić* i dr. Ta istraživanja pobudila su pažnju i stranih istraživača poput *Th. G. Jacksona* i *J. Strzygowskog*.

Velike zasluge za istraživanja ant. perioda na poč. XX. st. ima *A. Gnirs* u Puli, ali i *C. Patsch* koji, iako zaposlen u Zemaljskome muzeju u Sarajevu, putuje, istražuje i objavljuje radove o nalazištima, natpisima i regijama u Hrvatskoj. Za vrijeme i neposredno nakon I. svj. r. nastavljaju se iskapanja u Saloni (*W. Gerber*, *R. Egger*, *J. Brøndsted* i *E. Dyggve*). U tome periodu nastavlja istraživanja *F. Bulić*, a priključuje mu se *M. Abramić*. Na području ranosrednjovj. arheologije radi *Lj. Karaman* (Majdan i Mravinci) i objavljuje 1930. prvu sintezu o starohrv. arheologiji. Prije II. svj. r. istražuje *L. Katić*, a tada svoju plodnu aktivnost počinje i *S. Gunjača*. U kontinentalnom dijelu na polju prapov. arheologije Nijemac *R. R. Schmidt* istražuje u Vučedolu, a

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU

na polju antike radi V. Hoffiller. Ističu se i radovi S. Vukovića u Vindiji te G. Novaka na Hvaru (Grapčeva i Markova špilja).

A. se naglo razvija nakon II. svj. r. Neki muzeji dobivaju bolje prostore (Arheološki muzej u Zagrebu), a za neke su podignuta nova zdanja (Arheološki muzej u Zadru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Gradski muzej u Šibeniku). U Zadru pri novoosnovanom Filozofskom fakultetu utemeljena je katedra za arheologiju 1956. U zavodima za zaštitu spomenika kulture formiraju se arheol. odjeli koji obavljaju istraživanja i zaštitu arheol. baštine. Osnivaju se novi časopisi koji su u cjelini ili djelomično posvećeni arheologiji. God. 1969. obnavlja se rad Hrvatskoga arheološkog društva koje sustavno promiče arheologiju pojedinih regija na skupovima a rezultati se objavljuju u izdanjima Hrvatskoga arheološkoga društva.

Od prapov. lokaliteta istraživani su Veternica, Vindija, Vučedol, Kompolje, Danilo, Bribir, Smilčić, Cetina te otoci Brač, Hvar, Korčula i dr. Od ant. lok. važna su istraživanja u Varaždinskim Toplicama, Vinkovcima, Osijeku, Bribiru, Ninu, Zadru, Danilu kod Šibenika, Dioklecijanovoj palači, Saloni, Issi, Naroni, Dubrovniku, Brijunima, Puli, Poreču i dr. Brojna su bila istraživanja starokršć. bazilika u ant. gradovima i izvan-gradskim područjima. Srednjovj. istraživanja provodila su se u Biskupiji kraj Knina, Sv. Spasu na vrelu Cetine, Ninu, Solinu, Bijačima, Dubrovniku i dr. te brojnim nekropolama iz perioda seobe naroda i starohrv. doba. U poslijeratnom periodu djeluju brojni istaknuti istraživači: M. Abramić, E. Dyggve, S. Gunjača, Z. Vinski, M. Gorenc, B. Vikić, K. Vinski-Gasparini, S. Dimitrijević, N. Majnarić-Pandžić, I. Mirnik, D. Rendić-Miočević, M. Suić, I. Marović, Š. Batović, J. Belošević, D. Jelovina, M. Zaninović, J. Medini, N. Cambi, Z. Gunjača, Z. Brusić i dr.

LIT.: Š. Ljubić, O napretku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji, Rad JAZU, 1886. — F. Bulić, Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, Zbornik Matice hrvatske, Zagreb 1925. — V. Hoffiller, Arheologija u Hrvatskoj u zadnjih dvadesetpet godina, Obzor — Spomen knjiga 1860—1935, Zagreb 1935. — Lj. Karaman, Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas, ibid., Zagreb 1935. — Š. Batović, Razvoj istraživanja prapovijesti u Dalmaciji, Rađovi. Filozofski fakultet — Zadar, 1963, 2. — Ž. Rapanić, Postanak arheoloških društava, njihova uloga u razvitku arheologije u Hrvatskoj, Zagreb 1981. — M. Zaninović, Antička arheologija u Hrvatskoj, Opuscula archaeologica, XI—XII, Zagreb 1987.

R.

ARHEOLOŠKI MUZEJ → PULA, SPLIT, ZADAR, ZAGREB

ARHITEKTURA, časopis Saveza arhitekata Hrvatske. Izlazi u Zagrebu od 1947. Objavljuje članke o arhitektonskim i urbanističkim ostvarenjima, problemima zaštite spomenika kulture, o industrijskom oblikovanju, ekologiji, prometu u gradovima, lik. zbivanjima. U tematskim brojevima razmatra se suvremena arhitektura i urbanizam u nas, očuvanje krajolika, graditeljske baštine, podizanje industrije, obnova gradova i dr. Dosadašnji glavni urednici: N. Šegvić, V. Antolić, K. Filipović, Z. Bregovac, Z. Kolacio, V. Delfin, T. Petrović, S. Dakić i M. Hrčić. Tiskana je bibliografija »Arhitekture« 1947—72 (1972, br. 116) i 1973—1982 (1982, br. 180—181). Četverobroj 1986. donosi prvi sustavni prikaz arhitekture u Hrvatskoj 1945—85. Z. Kol.

ARISTODIJE, slikar i zlatar (Zadar, XII—XIII. st.), podrijetlom iz Apulije. Spominje ga Toma Arhidakon u djelu *Historia Salonitana*. Pripisuju mu se minijature u *Miroslavljevu evandjelju*, koje je radio u suradnji s bratom Matejem.

LIT.: C. Fisković, Zadarski sredovječni majstori, Split 1959.

ARMANDA, Niko, arhitekt i slikar (Dubrovnik, 5. XII. 1899 — 7. XI. 1981). Visoku tehničku školu završio u Pragu. God. 1928—44. projektant novogradnji i regulacije grada Splita, 1945—66. predaje na Srednjoj tehničkoj školi u Splitu. Piše teoretske i polemičke članke u »Novom dobu«, »Jadranskoj pošti«, »Arhitekturi«, »Tribini« i »Hrvatskom glasniku« (Split) u kojima zagovara suvremenu funkcionalističku arhitekturu kubističkoga smjera pod utjecajem A. Loosa i Le Corbusiera. Autor desetak stambenih kuća u Splitu. Od 1937. bavi se slikarstvom. Samostalno izlagao 1961, 1968. i 1974. Piše stihove i putopise.

LIT.: V. Vučetić, U posjetu Niki Armandi, slikaru i pjesniku, Slobodna Dalmacija, I. IV. 1977. D. Kt.

ARMIRIGUS, graditelj (druga pol. XIV. st.). Sagradio gotičku kapelu Sv. Antuna Opata u Žminju, s natpisom na pročelju: »...Magister Armirigus fecit hac ecclesia...« i god. 1381. Kapela je jednobrodna građevina sa četverokutnom ugrađenom apsidadom, bačvastim šiljastim svodom; u uzdužnim su zidovima pravokutne niše.

A. ARON, *Glumica*. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti

LIT.: M. Prelog, Pred umjetničkom baštinom Istre, u knjizi: Istra, prošlost-sadašnjost, Zagreb 1969, str. 179. B. F.

ARNAUTOVIĆI, naselje kraj Visokoga u BiH. Tu su franjevci 1339/40. osnovali bosanski vikarijat i sagradili gotičku crkvu Sv. Nikole. U njoj su krunjeni bos. kraljevi, a ispred oltara pokopani su ban Stjepan II. Kotromanić i kralj Tvrtko I. Za provala Eugena Savojskoga 1697. crkva je spaljena i nije više obnovljena. Drži se da je dubrovački slikar L. Dobričević 1459/60. radio tri poliptiha za tu crkvu.

LIT.: J. Kujundžić, Crkva Sv. Nikole u Visokom, Dobri pastir, 1970.

R.

ARNOLD, Franjo, graditelj (Varaždin, oko 1805—1870). Javlja se u dokumentima od 1831. Gradio i pregrađivao privatne i javne zgrade u Varaždinu, Varaždinskim Toplicama, Peterancu (1836), Koprivnici, Koprivničkim Bregima (1843) i u Križevcima, gdje je 1843—45. u klasicističkom stilu pregradio i obnovio grkokatolički biskupski dvor. God. 1850. surađivao u Varaždinu na preuređenju palače Erdődy-Patačić za vojarnu.

LIT.: M. Mirković, O spajanju unutarnje varoši i gradskih predgrada u Varaždinu, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 1962—63, 2—3. — M. Ilijanić, Dokumentacija adaptacije gradske vijećnice u Varaždinu, Zbornik zaštite spomenika kulture (Beograd), 1964, 15. — L. Dobronić, Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba, 1971, str. 101. — I. Lentić-Kugli, Varaždin, povijesna urbana cjelina grada, Zagreb 1977, str. 87. — Ista, Varaždinski graditelji i zidari 1700—1850, Zagreb 1981. I. L. K.

ARON, Anton, slikar (Osijek, 30. IX. 1859 — Leipzig, 31. X. 1920). Slikarstvo je učio u Budimpešti i Münchenu. Do posljednjih godina stoljeća izlaze u Zagrebu, nakon toga živi u Njemačkoj. U duhu münchenskoga akademskog realizma slika motive iz nar. života sjev. hrv. krajeva. Sudjelovao je na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. Njegova se djela nalaze u galerijama u Vukovaru (*Starica*, 1881), Osijeku (*Ciganka*, 1876; *Glumica*, 1879), Zagrebu (*Sljepica*, 1888) i u priv. zbirkama.

LIT.: V. Lunaček, Izložba učenika zagrebačke akademije umjetnosti u Ulrichovom salonu, Obzor, 1922, 195. — Slikarstvo XIX stoljeća u Hrvatskoj (katalog), Zagreb 1961. — O. Švajcer, Pregled likovne umjetnosti u Osijeku u 19. st., Osječki zbornik, 1977. O. Šr.

ARS, naziv biblioteke pokrenute 1936. u Zagrebu sa zadaćom da prikaže stanje hrv. umjetnosti. Uređivali su je Z. Vojnović, J. Konjović, Z. Munk i V. Weinert. Objavila je knjigu *Hrvatska grafika danas* 1936, prvu te vrste u